У краіне надаецца вялікая ўвага развіццю *фізічнай культуры і спорту*. Гэты від паслуг неабходны для падтрымання здаровага ладу жыцця. Функцыянуе каля 23 300 спартыўных аб'ектаў і збудаванняў. Сярод іх спартыўныя залы, плавальныя басейны, вяслярныя каналы, велатрэкі, стадыёны, манежы і іншыя аб'екты. Такія спартыўныя збудаванні, як «Мінск-Арэна», «Чыжоўка-Арэна», гарналыжныя комплексы «Сілічы» і «Лагойск», рэспубліканскія цэнтры алімпійскай падрыхтоўкі «Раўбічы», «Стайкі», «Ратамка» і іншыя, пастаянна прымаюць буйныя спартыўныя спаборніцтвы, вядомыя далёка за межамі краіны. На самым высокім узроўні ў Беларусі праводзяцца чэмпіянаты свету і Еўропы па хакеі, фігурным катанні, біятлоне і іншых відах спорту.

Вялікае значэнне ў сферы сацыяльных паслуг маюць культура і мастацтва. Прааналізуйце карту атласа (ст. 54) і вызначце размяшчэнне тэатраў, музеяў і іншых устаноў культуры па тэрыторыі Беларусі.

Абагульнім і запомнім. Адукацыя і ахова здароўя з'яўляюцца вядучымі відамі эканамічнай дзейнасці навукова-адукацыйных і сацыяльных паслуг і маюць сетку ўстаноў, распаўсюджаных па ўсёй краіне. Большасць устаноў навукі і культуры размешчаны ў буйных гарадах краіны.

1. На якія групы падзяляюцца ўстановы адукацыі і аховы здароўя? 2. Чаму турызм з'яўляецца адным з перспектыўных відаў эканамічнай дзейнасці?

3. Прааналізуйце карту атласа і растлумачце асаблівасці размяшчэння ўстаноў вышэйшай адукацыі. 4. Растлумачце, якім чынам установы аховы здароўя, фізкультуры і спорту, турызму ўдзельнічаюць у павышэнні якасці жыцця жыхароў Беларусі.

Ад тэорыі да практыкі. Да сацыяльных паслуг адносяцца паслугі ўстаноў культуры. Распрацуйце для турыстаў рэкламны буклет, на якім адлюструйце інфармацыю пра найбольш значныя, на ваш погляд, установы культуры краіны (ці вашага населенага пункта).

§ 42. Геаграфія транспарту

Узгадваем. *Для чаго выкарыстоўваецца транспарт? Якія віды транспарту вы ведаеце?*

Фарміраванне і развіццё транспартнай сеткі. У працэсе гістарычнага развіцця ўзнікае неабходнасць ажыццяўляць абмен таварамі, перамяшчаць розныя грузы. У кожнай краіне развіваецца транспарт як адзін з вядучых відаў эканамічнай дзейнасці сферы паслуг. Транспарт забяспечвае перавозку пасажыраў і грузаў з аднаго рэгіёна ў іншы, тым самым падтрымлівае

вытворчыя сувязі і спрыяе эканамічнаму развіццю. Падзяляецца транспарт на пасажырскі і грузавы. У структуры ВУП Беларусі доля транспарту складае 6 %.

У цяперашні час у краіне развіваюцца ўсе віды транспарту. Нават марскі транспарт прадстаўлены трыма транспартнымі кампаніямі, якія працуюць у галіне марскіх перавозак. Разам яны фарміруюць адзіную транспартную сістэму, якая ўключае некалькі блокаў (мал. 165). Геаграфічнае становішча Беларусі ў цэнтры Еўропы абумовіла фарміраванне густой **транспартнай сеткі** (сеткі шляхоў зносін).

Мал. 165. Транспартная сістэма Беларусі

Транспартная сетка — сукупнасць чыгуначных ліній, аўтамабільных дарог, ліній гарадскога транспарту, каналаў і водных шляхоў, магістральных трубаправодаў, па якіх ажыццяўляецца перавозка грузаў і пасажыраў у межах пэўных тэрыторый.

Гушчыня сеткі аўтамабільных дарог у Беларусі складае каля 490 км/1000 км^2, а гушчыня чыгунак — 26 км/1000 км^2. Па дадзеных паказчыках Беларусь апярэджвае многія краіны Еўропы. Густая сетка дарог абумовіла развіццё транспартных тэрміналаў, якія ўключаюць вакзалы, таварныя станцыі і іншыя аб'екты. У месцах перасячэння транспартных ліній утвараюцца **транспартныя вузлы**.

Транспартны вузел — комплекс тэхнічных збудаванняў, прылад і канструкцый на скрыжаванні або прымыканні некалькіх шляхоў зносін.

Штогод усімі відамі транспарту перавозіцца больш за 440 млн т грузаў. У Беларусі актыўна ўкараняюцца новыя віды перавозак грузаў

(кантэйнерная перавозка і інш.), скарачаецца час паездак і дастаўкі грузаў, будуюцца лагістычныя цэнтры, фарміруюцца транспартныя калідоры. У цяперашні час распрацавана Рэспубліканская праграма развіцця лагістычнай сістэмы і транспартнага патэнцыялу, створана больш за 20 лагістычных цэнтраў, большасць з якіх знаходзяцца вакол Мінска і Брэста.

Чыгуначны транспарт. Першая чыгунка ў Беларусі з'явілася ў 1862 г. Гэта быў невялікі ўчастак Гродна — Парэчча Пецярбургска-Варшаўскай магістралі. У цяперашні час створана чыгуначная сетка агульнай працягласцю 5480 км. Крыху больш за 20 % чыгунак электрыфікавана. Па грузаабароце чыгуначны транспарт саступае толькі трубаправоднаму, па пасажыраабароце — аўтамабільнаму (табл. 9).

Табліца 9 — Структура груза- і пасажыраперавозак у Рэспубліцы Беларусь, 2017 г.

Від транспарту	Перавозка грузаў			Перавозка пасажыраў		
	Усяго, млн т	Груза-абарот, млн т км	Груза-абарот, %	Усяго, млн чал.	Паса-жыра-абарот, млн пас. км	Паса-жыра-абарот, %
Чыгуначны	146,3	48538,0	36,4	80,5	6295,0	25,3
Аўтама-більны	166,7	26982,0	20,2	1174,8	10406,0	41,9
Трубапра-водны	124,4	57708,0	43,3	—	—	—
Водны	2,0	32,0	0,1	0,2	2,0	—
Паветраны	0,06	83,0		3,0	3949,0	15,9
Гарадскі электрычны і метро	—	—	—	697,0	4017,0	16,2
Такса-маторны	—	—	—	11,7	180,0	0,7

Чыгуначны транспарт мае вялікае значэнне пры перавозцы грузаў на вялікія адлегласці і актыўна выкарыстоўваецца ў знешнім гандлі з Расіяй, Украінай, краінамі Балтыі і Заходняй Еўропы, Казахстанам, Кітаем.

Да транс’еўрапейскага транспартнага калідора № II адносіцца найбольш загружаная электрыфікаваная чыгуначная магістраль Брэст — Мінск — Орша. Аналагічныя параметры мае чыгунка ў межах адгалінавання ад транспартнага калідора № IX Гомель — Мінск — Гудагай. Важную ролю ў краіне адыгрываюць неэлектрыфікаваныя магістралі Віцебск — Магілёў — Гомель (транспартны калідор № IX), Брэст — Лунінец — Калінкавічы — Гомель, Віцебск — Полацк — Даўгаўпілс, Вільнюс — Ліда — Баранавічы — Лунінец — Сарны, Баранавічы — Слуцк — Асіповічы — Магілёў і інш. Мяжу Беларусі і суседніх краін перасякаюць чыгункі больш чым 20 разоў. У месцы перасячэння чыгунак утварыліся чыгуначныя вузлы. Найбуйнейшым па пасажыра- і грузаабароце з’яўляецца Мінскі чыгуначны вузел. Максімальная колькасць напрамкаў чыгунак — па шэсць — сыходзіцца ў Оршы і Баранавічах, па пяць — у Гомелі і Брэсце.

Знайдзіце пералічаныя чыгункі і чыгуначныя вузлы на карце атласа (с. 4–5) і растлумачце, чаму менавіта ў гэтых гарадах вялікая колькасць чыгунак.

Аўтамабільны транспарт. Аўтамабільны транспарт з’яўляецца адным з тых, што дынамічна развіваецца. У Беларусі ён з’явіўся ў канцы 20-х гг. XX ст. У цяперашні час павялічваецца колькасць дарог з цвёрдым пакрыццём, будуюцца аўтамагістралі і лагістычныя цэнтры. Агульная працягласць аўтамабільных дарог 102 тыс. км, з якіх 86 % маюць цвёрдае пакрыццё. Дарожная сетка ўключае магістралі, дарогі рэспубліканскага і мясцовага значэння. Магістралі часта ідуць паралельна чыгункам і ўтвараюць адзіныя транспартныя калідоры. Самая густая сетка дарог у Гродзенскай і Мінскай абласцях. Дзяржава надае вялікую ўвагу будаўніцтву новых дарог і рэканструкцыі старых, давядзенню іх да міжнародных стандартаў.

Аўтамабільны транспарт спецыялізуецца на перавозцы грузаў і пасажыраў на кароткія адлегласці. Таму, нягледзячы на самы вялікі аб’ём перавозімых грузаў, аўтатранспарт саступае па грузаабароце чыгуначнаму і трубаправоднаму. Значная ўдзельная вага аўтамабільнага транспарту ў перавозцы пасажыраў і пасажыраабароце. У буйных гарадах і прамысловых цэнтрах створаны цэнтры фарміравання грузаў, у межах транспартных транс’еўрапейскіх калідораў — лагістычныя цэнтры.

Трубаправодны транспарт. Гэты від транспарту ў Беларусі з'яўляецца адным з самых маладых. Ён выкарыстоўваецца для перавозкі нафты і нафтапрадуктаў, прыроднага газу. Сваё развіццё ён атрымаў у другой палове XX ст. Па аб'ёмах перавозкі грузаў трубаправодны транспарт толькі крыху саступае аўтамабільнаму і чыгуначнаму. Па грузаабароце ён знаходзіцца на першым месцы. Яго ўдзельная вага ў грузаабароце складае амаль 50 %. Працягласць магістральных трубаправодаў на тэрыторыі Беларусі ў два разы пераўзыходзіць даўжыню чыгунак і складае больш за 11 тыс. км. Тэрыторыю Беларусі перасякаюць тры магістральныя нафтаправоды. У краіне праходзяць дзве галіны нафтаправода «Дружба»: з Альмецьеўска (Расія) праз Крычаў — Оршу да Наваполацка, а таксама праз Мазыр — Пінск у Польшчу і Германію. У Мазыры адыходзіць адгалінаванне на поўдзень ва Украіну, у Венгрыю, Славакію, Чэхію. На поўначы краіны пабудаваны нафтаправод з Сургута (Расія), па якім нафта падаецца ў Наваполацк і далей да Вентспілса. Паралельна нафтаправоду «Дружба» пабудаваны транзітныя нафтапрадуктаправоды. Трэці нафтапрадуктаправод працуе для ўнутраных патрэб. Ён праходзіць па лініі Наваполацк — Вілейка — Фаніпаль.

Значна лепш развіта сетка магістральных газаправодаў. На яе долю прыходзіцца прыкладна 65 % трубаправодаў. Праз тэрыторыю Беларусі ажыццяўляецца транзіт прыроднага газу з Расіі ў краіны Еўропы, а таксама ў Калінінградскую вобласць. Перасякае тэрыторыю Беларусі і вядомы газаправод «Ямал — Еўропа». Прыродны газ паступае з Расіі па магістральных газаправодах.

Унутраны водны транспарт. Водны транспарт у Беларусі мае падпарадкаванае значэнне. Па аб'ёме перавозімых грузаў, грузаабароце і пасажыраабароце ён істотна саступае іншым відам транспарту.

Водны транспарт адносіцца да найбольш танных і самых старых відаў транспарту. Доўгі час рэкі былі асноўнымі шляхамі зносін. У цяперашні час удзельная вага воднага транспарту ў грузаабароце і пасажыраабароце складае сотыя долі працэнта. Растлумачце, чаму водны транспарт страціў сваё значэнне.

На тэрыторыі Беларусі суднаходства арганізавана на Прыпяці, Дняпры ніжэй Рагачова і часткова ў раёне Магілёва, Бярэзіне ніжэй Беразіно і Сожы ніжэй Веткі. Абмежавана для суднаходства і турысцка-экскурсійнай дзейнасці выкарыстоўваюцца ўчасткі Заходняй Дзвіны (ніжэй Віцебска) і Нёмана (у раёне Гродна). Найбольшае транспартнае значэнне маюць

Прыпяць і Дняпроўска-Бугскі канал. Рэгулярнае кругласутачнае суднаходства ажыццяўляецца на працягу ўсяго 500 км, або менш чым 10 % ад магчымага. Для ажыццяўлення перавозкі грузаў і пасажыраў створана 9 партоў і некалькі прыстаней. Самымі вялікімі па грузаабароце з'яўляюцца рачныя парты ў Брэсце і Гомелі.

Узгадайце, якія каналы выкарыстоўваюцца для перавозкі грузаў, і знайдзіце іх на карце атласа (с. 50).

Паветраны транспарт. У эпоху глабалізацыі істотна ўзрасла роля паветранага транспарту. У Беларусі ён амаль цалкам выкарыстоўваецца для выканання міжнародных перавозак. Па аб'ёме перавозак грузаў ён займае апошняе месца, а па грузаабароце апярэджвае толькі водны транспарт. Аэрапорты ў Беларусі размяшчаюцца ў абласных гарадах, аднак колькасць авіярэйсаў з іх невялікая. Аэрапортам міжнароднага значэння з'яўляецца Нацыянальны аэрапорт «Мінск» (мал. 166). Кампанія «Белавія» і шэраг замежных авіякампаній ажыццяўляюць авіярэйсы ў гарады СНД, Еўропы, Азіі і Амерыкі.

Мал. 166. Нацыянальны аэрапорт «Мінск»

Абагульнім і запомнім. У краіне найбольш развіты чыгуначны, аўтамабільны і трубаправодны транспарт. Па аб'ёме перавозімых грузаў лідзіруе аўтамабільны транспарт, па грузаабароце — трубаправодны, па пасажыраабароце 1-е месца займае аўтамабільны.

1. Што ўваходзіць у склад транспартнай сістэмы Беларусі? 2. Якія віды транспарту развіты на тэрыторыі Беларусі? 3. Якія населеныя пункты, акрамя абласных цэнтраў, з'яўляюцца транспартнымі вузламі і чаму?

4. Чаму па аб'ёме перавозімых грузаў у Беларусі лідзіруе аўтамабільны транспарт, а па грузаабароце — трубаправодны? 5. Чаму водны і паветраны транспарт маюць нізкія паказчыкі па грузаабароце і пасажыраабароце? 6. Якія віды транспарту з'яўляюцца найбольш перспектыўнымі ў цяперашні час?

Ад тэорыі да практыкі. Статус магістральных у Беларусі маюць 12 аўтадарог, знайдзіце іх на карце атласа і вызначце: а) якія гарады яны звязваюць, б) якія з аўтамагістралей з'яўляюцца часткамі трансеўрапейскіх транспартных калідораў.